

Олег Белько

ВІДКРИТТЯ ПРИВАТНИХ ГОНЧАРНО-ЧЕРЕПИЧНИХ МАЙСТЕРЕНЬ НА ПОЛТАВЩИНІ ЗА ДОПОМОГОЮ КРЕДИТУВАННЯ (1904–1916 рр.)

DOI: 10.5281/zenodo.4738417

© О. Белько, 2021. СС BY 4.0

Актуальність дослідження полягає у використанні для сучасної практики досвіду Полтавського губернського земства, що проявився у фінансовій підтримці кустарного виробництва, особливо гончарного, яке вирізнялося земством в окрему категорію. **Мета дослідження** – розкрити поетапно впровадження Полтавським губернським земством заходів із підтримки кустарної промисловості за напрямками: банківський промисловий кредит, що виділяв Державний банк, однак не всі виробники могли ним скористатися; другий – відпрацьований механізм державного фінансування гончарних навчальних закладів; третій – утворення кас взаємодопомоги, кредитних товариств. Активне їх зростання простежувалося у Роменському, Костянтиноградському, Гадяцькому, Зіньківському, Миргородському повітах. Такі форми фінансової підтримки вирішували виробничі проблеми більшості гончарів губернії. **Методологічною основою** роботи є сукупне застосування загальнонаукових принципів історизму, об'єктивності, системності. **Наукова новизна.** Уперше в українській етнології на основі використання наукових джерел комплексно проаналізовано специфіку роботи земських установ, організацій, що сприяли практичній реалізації концептуальних напрямів діяльності Полтавського губернського земства в частині фінансової підтримки вогнетривкого будівництва шляхом надання доступних кредитів. **Висновки.** Аналізуючи вищевикладене в питаннях діяльності Полтавського губернського земства, губернської управи, простежується чітке планування роботи, оперативність у діях, актуальність і злободенність прийнятих рішень, глибока обізнаність зі справою на місцях, цілеспрямованість у досягненні мети. Кредитні товариства розглядалися земством не лише як фінансова взаємодопомога, а ще й як гарант діяльності її членів. Полтавське губернське земство могло виступити поручителем виконання її членом зобов'язань перед організаціями, що виготовляли знаряддя праці, які використовувалися в кустарному виробництві. Позитивним було й те, що фінансові можливості кредитних товариств не обмежувалися власними коштами її членів. Вони могли на договірних умовах залучити кредити банків, кошти на розвиток кустарної справи з Державного банку. Утворення земством мережі кредитних організацій сприяло розвитку кустарних промислів, особливо гончарного, інтенсивному виробництву екологічно чистих керамічних вогнетривких матеріалів, підвищенню економічного потенціалу губернії.

Ключові слова: Полтавське губернське земство, підтримка гончарів, вогнетривке виробництво, каси взаємодопомоги, кредитні організації, позики, цегла, черепиця.

На початку ХХ ст. важливу роль у підтримці кустарних промислів, особливо гончарного, удосконаленні знарядь праці, технічних нововведень і технологічного процесу, сприянні відкриттю цегельно-черепичних майстерень відігравали кредитні організації. Створення умов для розквіту ремесел з метою підвищен-

ня добробуту населення, а одночасно й вирішення економічних проблем губернії і стало метою Полтавського губернського земства.

Предметом дослідження є діяльність Полтавського губернського земства з підтримки кустарних промислів, особливо гончарного, надання позик кустарям, ремісникам, дрібним підприємцям із виготовлення вогнетривких матеріалів, аналіз діяльності кредитних організацій.

У 1904 р. при повітових земствах були відкриті кредитні організації із надання позик дрібним промисловцям: Полтавському – з розміром капіталу в 20000 крб., Хорольському – 10000 крб., Зіньківському – 25000 крб., Костянтиноградському – 30000 крб., Роменському – 7000 крб. Як і в попередньому році, загальна сума залишилася в тому ж обсязі. Губернська управа запропонувала місцевим органам влади активізувати роботу щодо надання позик ремісникам та кустарям на будівництво цегельних заводів, черепичних майстерень, печей, горнів, а також для оренди землі, але сума не повинна була перевищувати 100 крб. на господаря¹.

До дев'яти повітових земств, котрі практикували надання дрібно-промислових кредитів у 1905 р., згодом приєдналися ще два – Миргородське та Гадяцьке. Вони отримали для реалізації цієї мети по 5000 крб. Загалом за повітовими земствами станом на 1 січня 1905 р. рахувався борг за кредитами на надання дрібно-промислових позик у розмірі 128449 крб. та за несплаченими відсотками – 3123 крб. Протягом 1905 р. повітові управи видали кустарям, ремісникам, промисловцям 2119 позик на суму 103460 крб. Середній їх розмір був визначений у 49 крб., тобто на 10 крб. менше проти минулого року. Найбільші суми були надані в Лохвицькому повіті, де вищеназаний вид кредиту розповсюджувався не тільки на окремих осіб, а й на навчальні заклади, кредитні товариства. Найбільше осіб, які потребували позик на придбання предметів кустарно-ремісничої промисловості, будівництво горнів, печей, було зафіксовано в Зіньківському повіті – 72 виробники, котрі загалом отримали 3176 крб., друге місце належало Роменському повіту – 50 осіб (945 крб.), третє посідав Лубенський².

Щодо земських повітових кас, то лише Миргородська виділяла організаціям позики у формі дрібного кредиту загальним розміром у 15000 крб. В першу чергу, кредитами забезпечувалися кооперативи, а лише потім окремі особи. Так, із 125600 крб. кредитним товариствам було відраховано 87300 крб. Золотоніська земська повітова каса із 265000 крб. усіх виданих позик 16000 крб. надала організаціям у якості дрібного кредиту, Зіньківська з 209400 крб. позик надала з цією метою 6700 крб. а Лубенська та Хорольська зовсім не фінансували організації шляхом надання дрібного кредиту.

Посередницькі операції виконувала лише Миргородська каса. Посередництво полягало в тому, що в її розпорядження було передано земський склад землеробських машин. Обіг цієї операції виражався в таких цифрах: закуплено товару на суму в 62698 крб., продано – на 29651 крб. Таким товаром користувалися ремісники, кустарі, дрібні підприємці³.

Земські каси, крім Миргородської, надавали перевагу одноосібному кредитуванню, усупереч негативним висновкам ряду з'їздів. Однак губернська управа не вважала за потрібне вживати адміністративних заходів, оскільки була переконана, що життя примусить обрати правильний шлях. Так, Зіньківська земська каса вже в поточному році прийняла постанову про фінансування кредитних кооперативів⁴.

За переписом кустарів, проведеним статистом Віктором Василенком ще в 1883–1886 рр., у Миргородському повіті працювало 1006 виробників, гончарів серед них нараховувалось 416, зокрема, у м. Хомутці налічувалось 398 кустарів,

¹ Земская хроника. Хуторянин. 1904. № 24. С. 530.

² Отчет Полтавской губернской земской управы за 1905 год. Полтава, 1906. Вып. 1. С. 12.

³ Журнал Полтавского губернского присутствия. 1914. № 1. С. 62.

⁴ Журнал Полтавского губернского присутствия. 1916. № 4. С. 12.

у тому числі 138 гончарів. Порівнюючи ці цифри з аналогічними даними в інших повітах, можна побачити, що Миргородський за розвитком кустарних промислів на той час займав друге місце в губернії, охоплюючи 20% кустарів Полтавщини. Миргородському повіту належала першість у розвитку гончарного промислу⁵. Найзначнішими осередками цього ремесла вважалися Комишне й Хомутець. Не останню роль у цьому відіграла наявність природних ресурсів. Виявлені в повіті поклади високоякісної фаянсової глини, за дослідженням професора Харківського університету Олександра Гурова, займали площу в 90 кв. верств, мали товщину в 2 сажні й широко використовувалися у виробництві⁶. Тож потреби в кредитуванні гончарного виробництва щороку зростали.

Станом на 1911 р. в усіх 8 кредитних товариствах Миргородського повіту налічувалося 3523 члени, які отримали відкриті кредити на загальну суму 330070 крб., або, у середньому, близько 93 крб. на кожну особу.

Найбільший розмір кредиту становив: у Кибинському, Миргородському, Петрівському товариствах – 300 крб., у Сорочинському, Комишненському, Хомутецькому – 200 крб., Богачанському – лише 150 крб. Така різниця у сумі не була обумовлена економічними умовами, рівень яких у повіті був однаковим, а саме обережністю, із якою Головне управління ставилося до надання дрібного кредиту новому типу кредитних організацій. Тогочасний стан господарств, розвиток промислів потребував підвищеного розміру кредиту, принаймні в розмірі до 300 крб. для всіх членів. клопотання такого змісту в поточному році було задоволено губернською управою Кибинському кредитному товариству. Зрештою, у новостворених кредитних товариствах фінансування позичок вже в поточному році досягло 300 крб.⁷

Аналізуючи діяльність кредитних товариств, дізнаємось, що ними було охоплено 16317 господарств. У товариствах, котрі проіснували вже 5 років, кількість домогосподарів складала 46,7%, у тих, що були відкриті в звітному році – 2,4%, хоча частина населення користувалася послугами земської каси. Призупинення надання позичок земською касою, без сумніву, сприяло розвитку кооперативних товариств⁸. Результати діяльності фінансових організацій за сприяння земства були озвучені Миргородською повітовою управою у доповіді на повітовому земському зібранні, в якій була внесена пропозиція відкрити в управі виставковий відділ, аби наглядно продемонструвати значні успіхи в розвитку кустарних промислів, організації роботи зразкових майстерень, шкіл, позитивні зрушення в області народного господарства, а відтак, поліпшення соціально-економічного стану в районі⁹.

Доповідні записки інспекторів у Кременчуцькому відділенні засвідчують, що ідея розвитку установ дрібного кредиту отримала широке розповсюдження серед кустарів-підприємців¹⁰. Зазначалося, що в названому повіті використання вогнетривких матеріалів у будівництві житлових і нежитлових об'єктів впроваджувалося в практику ще в другій половині XIX ст. Виготовлялися вони на місцевому рівні, і задіяні в цьому були 8 цегельних і кахельних заводів, котрі виробляли продукції на суму 55000 крб.¹¹ Тому кредитування виробництва вог-

⁵ Систематический свод Постановлений и распоряжений Полтавского губернского земства за вторые четыре трехлетия (с 1883 по 1894 г. вкл.). Полтава, 1901. Вып. 2. С. 733–901.

⁶ О нуждах гончарного дела в Полтавской губернии. Доклад Полтавской губернской земской управы губернскому земскому собранию XXIX очередного созыва. Полтава, 1894. С. 3.

⁷ Постановления Миргородского уездного земского собрания 47 очередного созыва 30 сентября, 3, 4, 5 октября 1911 г., доклады Управы с приложениями к ним и постановления Чрезвычайных уездных земских собраний 29 января, 5 июля и 25 ноября 1911 года с докладами Управы и др. приложениями. Миргород, 1912. С. 559.

⁸ Там же. С. 561.

⁹ Постановления Миргородского уездного земского собрания 48 очередного созыва 30 и 31 октября и 1 ноября 1912 года, доклады Управы с приложениями к ним и постановления Чрезвычайных уездных земских собраний 25 января, 9 июля и 4 сентября 1912 года с докладами Управы и др. приложениями. Миргород, 1913. С. 610.

¹⁰ Журнал Полтавского губернского присутствия. 1909. № 10. С. 22.

¹¹ Город Кременчуг. Исторический очерк Е. Д. Николайчика. Санкт-Петербург, 1891. С. 214.

нетривких матеріалів було визнано нагальною потребою.

Інспектор із надання дрібного кредиту в Роменському відділенні висловив упевненість, що протягом наступних 2–3 років окремі повіти, зокрема, Гадяцький, Лохвицький, де розповсюдження таких організацій набуло «епідемічного» характеру, будуть достатньо забезпечені фінансовими позиками. Позитивним у їх діяльності було те, що вони функціонували в ролі посередників у вирішенні питань забезпечення їх членів знаряддями праці, що відпускалися із приватних та земських підприємств. У 1909 р. в Гадяцькому повіті кустарі отримали позик на суму 10549 крб. – найбільшу серед інших повітів¹². Потреба їх у фінансах змушувала користуватися і кредитами губернського земства. Зважаючи на таку підтримку, у 1911 р. в Гадячі з'явилося дві новобудови – черепичні заводи. Одне з цих підприємств презентувало свою продукцію на повітовій виставці як високоякісний вогнетривкий матеріал¹³. Землевласниця Гадяцького повіту Є. Заводовська, отримавши фінансову підтримку, запропонувала управі надати їй місце для будівництва черепичного заводу поблизу станції «Гадяч», що сприяло б зручному транспортуванню продукції¹⁴.

На облаштування сільських цегельних заводів у 1912–1914 рр. кількість позик суттєво не змінювалася. Так, у 1912 р. видано 31, наступному – 33, у 1914 р. – 25 позик¹⁵. Розмір відсоткової кредитної ставки коливався в межах 7–9%¹⁶. Надання кустарно-ремісничих позик активно відбувалося в Гадяцькому, Зіньківському та Роменському повітах¹⁷, де поклади глини були найбільш придатні для виготовлення черепиці й цегли.

У Лохвицькому повіті було організоване надання дешевого кредиту, що було обґрунтовано майновою кредитоспроможністю місцевого населення. Ним могли користуватися найбільш виставлені верстви населення для забезпечення свого ремесла прогресивними технологіями. Так, позичка на суму 1000 крб. була видана П. Коцупію для організації гончарного черепичного виробництва на х. Старий Лохвицького повіту. За такої фінансової підтримки власник побудував сарай для висушування черепиці, придбав прес та виготовив сушильні рамки¹⁸.

За сприяння Полтавського губернського земства в 1911 р. відбувся Всеросійський з'їзд техніків із вогнетривкого будівництва, учасники якого проїнялися вирішенням нагальних проблем населення. Уповноважені особи зосередили увагу на питаннях надання кредиту не лише кустарям, а й усім жителям, особливо сільської місцевості, для придбання вогнетривких матеріалів і широкого їх використання при будівництві цегельних, черепичних заводів та покритті дахів. На їх думку, у такий спосіб фінансова підтримка сприятиме розвитку ринкової економіки¹⁹. Адже не була низькою і вартість будівельних робіт, зокрема, робота пічника в Кременчуцькому повіті коштувала 1 крб. 50 коп.²⁰ Пропозиція губернським земством була врахована. Почало входити в практику надання позик матеріалами, які населення могло отримати із земських черепичних майстерень, на що в 1915 р. було асигновано 12000 крб., у наступному році через воєнні дії в країні розмір позик був зменшений на половину²¹.

¹² Отчет Полтавской губернской земской управы за 1909 год. Полтава, 1910. Вып. 1. С. 12.

¹³ Полтавскому губернскому земскому собранию 47-го очередного созыва Ревизионной комиссии доклад 1911 года. Полтава, 1911. С. 186.

¹⁴ Полтавское губернское земское собрание XLIV очередного созыва. С 1 по 9 декабря 1908 года. Полтава, 1909. С. 544.

¹⁵ Строительное отделение. Мероприятия по огнестойкому строительству. Отчет за 1914 год. *Отчет Полтавской губернской земской управы за 1914 год*. Полтава, 1915. Вып. 2. С. 3.

¹⁶ Отчет Полтавской губернской земской управы за 1905 год... С. 12.

¹⁷ Отчет Полтавской губернской земской управы за 1908 год. Полтава, 1909. Вып. 1. С. 10.

¹⁸ Строительное отделение. Мероприятия по огнестойкому строительству. *Отчет за 1914 год*... С. 91.

¹⁹ Хроника. *Хуторянин*. 1911. № 47. С. 1257–1258.

²⁰ Кременчугское земство полтавской губернии. *Журналы 43 очередного собрания 1907 года с докладами управы и приложениями*. Кременчуг, 1908. С. 232.

²¹ Полтавскому губернскому земскому собранию 51-го очередного созыва Губернской земской управы Доклады 1915 года. Полтава, 1916. С. 61.

Позиками станovo-громадських організацій у губернії користувалися 276987 осіб, обслуговували вони 426217 дворів. У деяких касах отримували позики по 2–3 особи з одного двору. Особливо це практикували в Хорольському повіті, де фінансову допомогу одержали 26395 осіб з 21157 дворів. Пояснюється це тим, що норма видачі позик установлювалася невелика, лише на суму 60 крб. Ця сума була недостатньою для вирішення питань розвитку кустарного виробництва, тому виробники й залучали членів сім'ї. Завдяки запровадженню системи кредитування в 1907 р. в Хорольському повіті запрацював 21 цегельний завод²². Усі позики станovo-громадських закладів видавалися за поручительством, хоча поручителі до сплати боргів не залучалися²³.

Станом на 1 січня 1916 р. в усіх організаціях дрібного кредиту значно скоротилися позикові операції: у кредитних товариствах на 5,8%, у позико-ощадних – на 9,3%, станових організаціях – на 2,7%. Середній розмір займу в кредитних товариствах складав 136 крб., у позико-ощадних – 133 крб. Як і в попередні роки, одним із видів позичок було забезпечення ремісничого та кустарного виробництва матеріалами та задоволення інших потреб для розвитку промислів²⁴.

Виділялися позики на придбання землі з покладами гончарної вогнетривкої глини для розміщення присадибних ділянок. У Полтавській губернії ціна на землю становила близько 500 крб. за десятину²⁵. Продаж землі, що вміщувала поклади глини, вважався однією із форм підтримки гончарного промислу з боку губерньського земства²⁶.

У володінні гончарів у 1894 р. перебувало 774 десятин землі; на одне господарство, у середньому, припадало 1,07 десятин (середній показник по губернії сягав 5,8 десятин землі). За розмірами земельної власності господарства гончарів розподілялися таким чином: 55,3% не володіли землею зовсім (по губернії середній відсоток складав 19,9%), мали менше 3 десятин – 28,6% (середній відсоток по губернії – 26,5%), менше 6 десятин – 13% (по губернії – 28,8%), менше 9 десятин – 2,2% (по губернії – 12,6%). Із 322 господарств, що володіли землею, 78% її обробляли, 22% – землеробством не займалися. Наведені дані засвідчують, що гончарі мали розміри земельної власності та посівної площі значно нижчі від середнього показника в губернії і, відповідно, єдиний прибуток отримували від занять промислом²⁷.

Аби бути переконаним у необхідності запровадження кредитної системи в губернії, потрібно мати уявлення про витрати гончарів на розвиток власного кустарного виробництва. Зокрема, у Лохвицькому повіті сажень глини коштував 40–50 коп. Ураховуючи якість і товщину шару (від ½ аршина до 1), то це складало 6–10 возів. Для гарного майстра, що займався гончарною справою із вересня по червень (2 місяці витрачали на польові роботи) потрібно 15 возів глини. У середньому, гончарі потребували 6 возів на кожного.

Для оздоблення виробів застосовували виключно побіл (біла глина). Привозили його із Опішного Зінківського повіту, приблизно 160 верств від Поставмук. Пуд такої глини оцінювався у 30 коп., на місці вартість її видобування складала 5 коп.

Червону мідь у вигляді залишків чи непотрібних речей (старі самовари, котли) кустарі купували в Лохвиці та Лубнах за ціною від 20 до 30 коп. за фунт. Свинець коштував від 2 крб. 30 коп. до 3 крб. за пуд. Виготовлений із нього шля-

²² Постановлення Хорольського очередного уездного земского собрания 43 созыва, заседаний 29, 30 сентября и 1 октября 1907 года с приложениями. Хорол, 1908. С. 85–87.

²³ Журнал Полтавского губернского присутствия. 1914. № 1. С. 58–59

²⁴ Журнал Полтавского губернского присутствия. 1916. № 4. С. 21.

²⁵ Там же. С. 21.

²⁶ Полтавскому губернскому земскому собранию XXXVIII очередного созыва Губернской земской управы доклады 1902 г. Полтава, 1902. С. 150–152.

²⁷ О нуждах гончарного дела в Полтавской губернии... С. 7.

хом перепалювання порошок використовували для приготування полива – скло-подібного покриття глиняних виробів.

Зазвичай кустарі працювали всією сім'єю. Підлітки також залучалися до виготовлення посуду. Жінки брали участь у заготівлі глини, носили готовий посуд у горн. Гончарі часто наймали робітників і брали учнів. Гарному робітнику гончар щоденно платив за роботу від 40 до 50 коп. Витрати гончаря на виробництво були чималі. Товар відпускали в кредит перекупникам із Мелехова, Вороньків, Поставмук. Траплялися випадки несплати грошей за товар, що морально пригнічувало виробників. Кредитувалися кустарі в заможних односельців, часто брали в кредит необхідний для виробництва матеріал, здебільшого за високу ціну. Більша частина гончарних виробів виготовлялася для задоволення потреб жителів повіту й продавалися на базарах і ярмарках у Лохвиці, Ромнах, Смілому, Лубнах, Пирятині, Прилуках, Золотоноші. Річний заробіток кустаря не перевищував 100 крб., в окремих випадках – 180 крб.²⁸ Вищенаведений приклад засвідчує, що без кредитів кустарям розвивати виробництво було важко, брати їх у перекупників не вигідно. Така ситуація і спричинила появу кредитних організацій, створених за сприяння земства.

Кустарі, забезпечені кредитами, працювали в іншій фінансовій і творчій площині. Як приклад, опішненські гончарі, яких асигнував Кустарний склад губерньського земства, мали такий річний прибуток: Іван Бережний – від 800 до 1000 крб., Федір Кариков – близько 800 крб., Іван Гладишевський – від 6 до 7 тис. крб.²⁹

Ці дані є ілюстрацією усебічного зростання результатів діяльності гончарів під час фінансового їх забезпечення, що простежується не лише в участі, але й отриманні високих відзнак на Міжнародних виставках у Болгарії, Італії, Швеції, Німеччині³⁰, та практичного втілення земських заходів щодо підтримки гончарного промислу через організацію кредитної системи.

Та, власне, питання полягало не лише в зростанні обігу коштів. Найголовнішим у цьому є те, що кустарі мали роботу, яка давала реальний заробіток і виводила їх із зони соціального приниження, а родина гончаря у такий спосіб вирішувала проблему зайнятості. Держава на це не несла витрат. Більше того, сам виробник, сплачуючи відсотки понад узятий кредит, ставав донором, а не споживачем Державного бюджету.

Кредитним товариствам на розвиток операцій із надання довгострокових позик без перешкод надавалися кошти з державних ощадних кас. Зокрема, тільки в межах діяльності Полтавського відділення сума асигнувань по залишку на 1 січня 1915 р. складала 251684 крб. Ці кошти виділялися товариствам на термін до 20 років. Проте користувалися ними не всі кредитні організації: зі 128 кредитних товариств у Полтавському відділенні – лише 63, а з 38 позико-ощадних – 7.

Зі звітів товариств губернії випливає, що довгострокові позики надавали лише 109 кредитних товариств (усього – 237) і 12 позико-ощадних (всього – 74), тобто в інших товариствах довгострокові позики йшли під виглядом короткострокових. Відповідно, у губерньській управі виникало питання, який вплив здійснювали такі дії щодо економічного стану господарств? Відповідь могла бути одна – негативний. Але це питання так і не стало предметом обстеження губерньської управи і не отримало офіційних висновків. Воно мало місце з огляду на наявність у касах товариств вільних коштів на позики, аби заново їх поновити. Щоб ліквідувати приховану в такий спосіб звітність, управі потрібно було вирішувати з Державним банком відкриття спеціальної операції «довгостроковий кредит». Застійна ситуація у позичковій площині, на думку губерньської

²⁸ Лохвицкое уездное земство. *Очерк мероприятий по усовершенствованию кустарных промыслов*. Лохвица, 1901. С. 7–9.

²⁹ Полтавское общество сельского хозяйства. Кустарный отдел на Полтавской с.-х. выставке 1909 года. Полтава, 1912. С. 20–24.

³⁰ Полтавское губерньское земство. *Отчет по кустарному складу за 1914 год*. Полтава, 1916. С. 9.

управи, була явищем тимчасовим, і, по закінченню війни, можна було чекати ще більшого попиту на позики³¹.

Наведені цифрові дані підтверджують переконання губернської управи про недостатню роботу кредитних організацій із надання довгострокових позик³².

Специфічним для кустарних промислів було те, що займалися ними, в основному, небагаті громадяни. Для них ця діяльність була якщо не основним, то мізерним додатковим джерелом заробітку. З огляду на реалії українського села йшлося про невеликі кошти для забезпечення виробничих потреб, та все одно їх потрібно було десь узяти. Відкриття кредитів теж не вирішувало проблему відразу, оскільки вони не були доступними для більшості кустарів не лише через великі відсотки, які вимагав Державний банк за користування позиками, а й через те, що земські каси, які фінансувалися банком, також ставилися до цього бізнесу з недовірою. Як і більшість товариств, а точніше їх Правління, вони так висловлювали свої міркування: за щорічної сплати суми боргів перевіряється платоспроможність членів товариств, а тому краще після погашення суми боргу надати ще одну позикку, аніж виділяти її на тривалий термін.

Аналізуючи розвиток земських ініціатив щодо формування кредитної системи, доходимо висновку, що наявна фінансова підтримка з боку губернського земства одразу стала відчутною. Ситуація на ринку змінювалася. Пропозиція на товари почала зростати протилежно можливостям виробників. Тому кустар і ремісник потребував кредитів, яскравим прикладом чого може слугувати виробнича діяльність опішненських гончарів. Без фінансової підтримки неможливим був розвиток як гончарної справи, так й інших кустарних промислів, а особливо черепичної, цегельної підприємницької діяльності, яка особливого розвитку набувала в Кобеляцькому, Хорольському, Миргородському, Зіньківському, Гадяцькому повітах.

Оскільки кожна справа, якщо її робить добрий господар, потребує модернізації та розширення, члени кредитних товариств не обмежувалися разовими кредитами. Тобто, відбувалося одночасно зростання кількості учасників таких об'єднань, обсягів кредитування і, відповідно, – можливостей щодо задоволення потреб.

Діяльність Полтавського губернського земства є ефективною і показовою у питаннях фінансової підтримки кустарних промислів, особливо гончарного, через різні види кредитування їх членів, збереження національних традицій, підвищення добробуту населення через створення чіткої моделі економічного розвитку регіону.

Белько Олег Олександрович – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Відділу керамології новітнього часу Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, науковий співробітник Науково-пошукового сектору музейних PR-технологій Центру популяризації гончарської спадщини України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, завідувач редакційно-видавничого відділу Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського, викладач Полтавського фахового коледжу мистецтв імені Миколи Лисенка (вул. Небесної сотні, 17, м. Полтава, 36000, Україна).

Belko Oleh O. – Candidate of Historical Sciences, scientific researcher of the Research Sector of Museum PR technologies of the Center Promotion Pottery Heritage of Ukraine National Museum-Reserve of Ukrainian Pottery in Opishne, junior researcher at the Department of Ceramics of the Newest Time at the Institute of Keramology – Department of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Editorial and Publishing Department of Poltava Regional Universal Scientific Library named after Ivan Kotlyarevsky, teacher of the

³¹ Журнал Полтавського губернського присутствія. 1916. № 4. С. 24.

³² Там же. С. 23.

highest category of the Poltava professional College of Arts named after Mykola Lysenko (17 Nebesnoyi Sotni Street, Poltava, 36000, Ukraine).

E-mail: belko.poltava@gmail.com

OPENING OF PRIVATE POTTERY AND TILE WORKSHOPS IN POLTAVA REGION THROUGH LENDING (1904–1916)

The relevance of research lies in the importance of usage experience of the Poltava Provincial Zemstvo for modern practice. This experience manifested itself in the financial support of artisanal production, especially pottery, which differed by zemstvo in a separate category. **The purpose** of the article is to reveal the gradual implementation of measures to support the handicraft industry by the Poltava Provincial Zemstvo in the following areas: bank industrial credit provided by the State Bank, however, not all producers could use it; the second is a well-established mechanism of state funding for pottery schools; the third is the formation of mutual funds, credit unions. Active growth of these unions and schools was observed in Romensky, Konstantinogradsky, Gadyatsky, Zinkivsky, Myrhorod counties. Such forms of financial support solved the production problems of most potters in the province. **The methodological basis** of the article is the combined application of general scientific principles of historicism, objectivity, systematic. **Scientific novelty.** For the first time in Ukrainian ethnology on the basis of scientific sources the specifics of the work of zemstvo institutions, organizations that contributed to the practical implementation of conceptual activities of Poltava Provincial Zemstvo in terms of financial support for refractory construction by providing affordable loans were analysed. **Conclusions.** Analyzing the above problems of the activities of Poltava Provincial Zemstvo, Provincial Administration, a clear planning of work is traced. Moreover, there are efficiency in action, relevance and topicality of decisions, deep awareness of the case at the local level, purposefulness in achieving the goal. Credit unions were considered by the zemstvo not only as financial mutual assistance, but also as a guarantor of the activities of its members. The Poltava Provincial Zemstvo could act as a guarantor of its members' fulfilment of obligations to organizations that manufactured tools used in handicrafts. It was also positive that the financial capabilities of credit unions were not limited by the own funds of its members. These unions could attract bank loans and funds for the development of handicrafts on contractual terms from the State Bank. The formation by the zemstvo chain of credit organizations contributed to the development of handicrafts, especially pottery, intensive production of environmentally friendly ceramic refractory materials, increasing the economic potential of the province.

Key words: Poltava Provincial Zemstvo, support for potters, refractory production, mutual aid funds, credit organizations, loans, bricks, tiles.

Дата подання: 20 січня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 20 квітня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Белько О. Відкриття приватних гончарно-черепичних майстерень на Полтавщині за допомогою кредитування (1904–1916 рр.). *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 115–122. DOI: 10.5281/zenodo.4738417.

Цитування за стандартом APA

Belko, O. (2021). Vidkryttia pryvatnykh honcharno-cherepychnykh maisteren na Poltavshchyni za dopomohoiu kredyuvannia (1904–1916 rr.) [Opening of private pottery and tile workshops in Poltava Region through lending (1904–1916)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 115–122. DOI: 10.5281/zenodo.4738417.